

Skinnskattebergs kyrka

Installation av fjärrvärme

Antikvarisk rapport

Prästgården 1:149
Skinnskattebergs socken
Skinnskattebergs kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Skinnskattebergs kyrka

Installation av fjärrvärme

Antikvarisk rapport

Prästgården 1:149
Skinnskattebergs socken
Skinnskattebergs kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2012

Omslagsfoto: Skinnskattebergs kyrka, koret. Foto: Helén Sjökvist.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-157-2

Tryck: Just Nu, Västerås 2012.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Kyrkans historia	5
Genomförande	8
Ombyggnad av biutrymmen i norra korsarmen.....	8
Åtgärder kyrkorummet.....	10
Golv	10
Nya installationer	13
Övrigt.....	13
Åtgärder södra korsarmen	15
Övrig dokumentation	15
Utvärdering	16
Referenser.....	17
Kart- och arkivmaterial	17
Otryckta källor.....	17
Litteratur.....	17
Tekniska och administrativa uppgifter	17

Figur 1. Kyrkans läge, markerat med en ring. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Under 2011 påbörjades ett långsiktigt arbete med att förnya installationerna i Skinnskattebergs kyrka. I en första etapp har kyrkan dragit in fjärrvärme till kyrkan samt infört vattenburen värme i delar av kyrkan. Tillstånd till arbetet gavs av Länsstyrelsen 2008-11-25, dnr. 433-11837-08. Stiftelsen Kulturmiljövård har anlitas för antikvarisk medverkan av Svenska kyrkan i Skinnskatteberg.

Bakgrund

Skinnskattebergs kyrka fick 1972 ett direktverkande elvärmesystem, som delvis förnyades 1999. I kyrkans vård- och underhållsplan, antagen 2007, påtalades att detta system var underdimensionerat i förhållande till byggnadsvolymen, därtill kostsamt och starkt miljöbelastande.

Kyrkans historia

Skinnskattebergs kyrka byggdes i nygotisk stil 1858–66.¹ På platsen hade tidigare funnits ett litet timrat kapell uppfört 1490 eller 1540, uppgifterna skiljer sig i de två samtidigt upprättade visitationsprotokollen från sent 1700-tal. När Skinnskatteberg bildat egen församling byggdes en större träkyrka 1588. I och med att församlingen växte byggdes korsarmar till mot norr 1681 och mot söder 1728.

Kyrkogården närmast runt kyrkan har förmodligen funnits sedan 1500-talet. Tomten var ursprungligen mer kuperad, på 1870-talet jämnades området genom sprängning och jordfyllning.

Nuvarande kyrka är ovanligt stor för att vara en lantsortskyrka och har ett rektangulärt långhus med två korsarmar, ett smalare, tresidigt avslutat kor i öster, tresidig sakristia i vinkeln mellan långhuset och den norra korsarmen, samt torn i väster. Ingångar finns genom tornet och de båda korsarmarna. Interiörens karaktär präglas av de höga, putsade valven av trä.

I visitationsprotokollet från 1869 beskrivs att golvet i kyrkans gångar och kor är gjort av sexkantigt tegel. I gångarna fanns fyra med små järnblock täckta öppningar, över vilka järnkaminer placerats, för att genom eldning med kol åstadkomma uppvärmning av kyrkan den kallare årstiden. Ifrån dessa öppningar gick rör under kyrkans golv och genom en del av pilastrarna, för rökens ledning ut genom de ovan nämnda små skorstenarna. Golvet i bänkraderna var av plank, likaså golvet inom och utom altaret; en trappgång av 3 steg, likaledes av plank, ledde ifrån koret upp till altaret.

Mellan åren 1888–97 byggdes en läktarunderbyggnad under den västra läktaren, klädd med ådrad boasering mot kyrkorummet. I underbyggnadens södra sida inreddes bibliotek och i den norra förråd och tjänsterum. Korets nedre väggar boaserades och panelen ådrades. Korets övre väggfält och valv dekorationsmålades.

Vi en större renovering 1926–28 reparerades kyrkans fasader och avfärgades vita, istället för tidigare rosa nyans. Lanterninens öppningar glasades. Kyrkorummets nedsotade valv och väggar rengjordes och avfärgades. Kyrkorummets fönster kompletterades med innerbågar. Samtidigt tillkom läktare med underbyggnader i

¹ Hammarskiöld 2005.

korsarmarna efter modell av västläktaren. I den norra gjordes ett gravkapell och i den södra ett samlingsrum. Korets mittfönster och två fönster över sakristian igensattes. Inredningssnickeriernas ådring ersattes av marmorering.

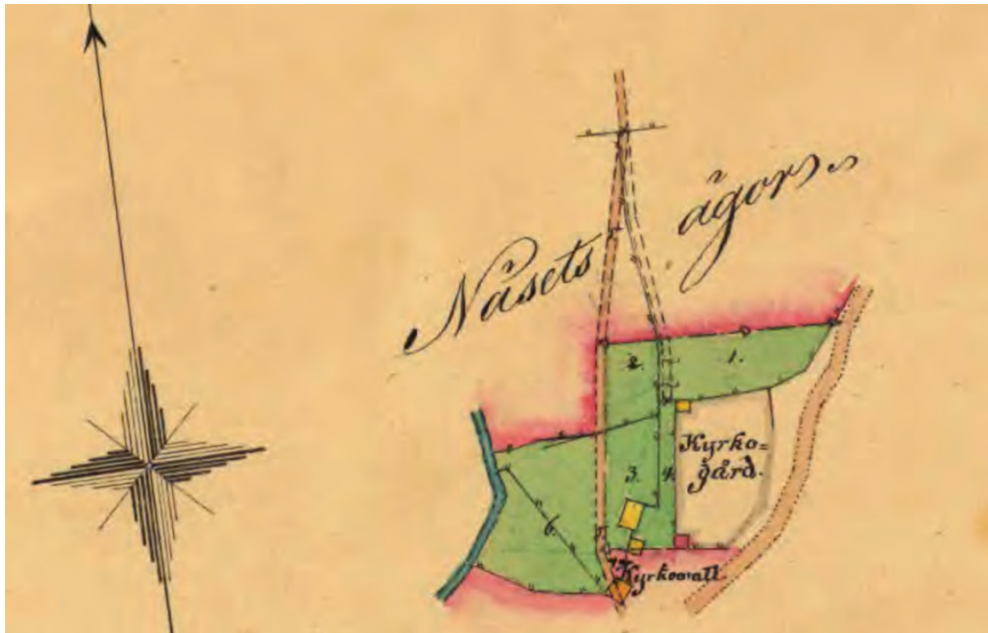
År 1972 genomfördes en omfattande inre renovering under ledning av arkitekt Claes Laurent. Kyrkorummet fick en ny färgsättning där valv målades i en svag rosabruten färg och väggarna i en blåtonad färg. Vapenhusets tegelgolv lades om. Bänkkvarterens brädgolv slipades och lackades. Kyrkan försågs med en ny bänkinredning där bänkgavlarna gjordes till formen lika de tidigare, men med ett något förenklat detaljutförande. Befintliga trappsteg av trä upp till koret ersattes med kalkstenstrappa och i koret lades kalkstensgolv. Korets boisering från omkring 1890 togs bort och det igenmurade centralfönster togs åter upp. Alla inre fönsterbågar glasades om med svagt rökfärgade rutor och utrymmet under södra läktaren inreddes till ett sidokapell.

Figur 2. Skinnskattebergs gamla kyrka fotograferad, troligen strax innan rivningen. Ur Ek 1997.
Figur 3. Skinnskattebergs kyrka ur Grau 1754.

Figur 4. Skinnskattebergs gamla kyrka markerad på en geometrisk avmätning av Klockargården 1696. Observera alla de hammare, kvarnar etc. som ligger utmed vattendraget. Lantmäteristyrelsens arkiv akt T54-42:1 (utsnitt).

Figur 5. Karta öfver ägoutbyte emellan Skinnskattebergs Bruk och Comminister Bostället Näset i Westerås län och Skinnskattebergs Hd verkställt i och för ny Kyrkobyggnad år 1855. Lantmäterimyndigheten akt: 19-ski-174.

Figur 6. Skinnskattebergs kyrka med stjärnvalv med träribbor. Foto: Helén Sjökvist.

Genomförande

Ombyggnad av biutrymmen i norra korsarmen

I korsarmens nordvästra del har en ny värmecentral tillkommit. De tidigare biutrymmena med toalett, städskrubb m.m. har fått en ny disponering och inrymmer nu den nya värmecentralen för fjärrvärme.

I samband med renoveringen 1926–28 försågs den norra och södra korsarmen med läktarunderbyggnader varav den norra inreddes som gravkapell. Troligen kan den befintliga rumsindelningen ha tillkommit i samband med renoveringen 1972.

Tre hål har nu borrats genom muren för att få in fjärrvärmeledningarna. Hålen placerades mellan pelaren och trappan för att göra så lite skada som möjligt. Den smala korridoren som bl.a. hade använts som städskrubb slogs samman med intilliggande toalettutrymme genom att väggen togs bort. Ett nytt undertak tillkom.

Putslagningar har utförts med hydrauliskt kalkbruk. Utrymmet har fått nytt klinkergolv.

Som fyllning i bjälklaget låg sedan tidigare bl.a. någon typ av slaggprodukt.

Figur 7. Grundmuren till den norra korsarmens västra vägg med nytt schaket för fjärrvärmerna. Före borrning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 8. Grundmuren är kallmurad och består av otuktad sten. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 9. Norra korsarmens nordvästra hörn där nya rör och anslutningar planerades dras in. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 10. Samma plats efter borrning genom grundmuren och indragning av rör. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 11. Den smala korridoren som används som städskrubb etc. slogs samman med intilliggande toalettutrymme genom att väggen togs bort. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 12. Till vänster toaletten och till höger korridoren som slogs samman. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 13. Utrymmet under trappan togs fram från att ha varit försatt. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 14. Under trägolvet anades de tegelkanaler som tidigare ingått i kyrkans värmesystem se sid. 5 och sid. 15. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 15. Det gamla trägolvet återlagt med håltagning för rörinstallationer. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 16. Kanaler för rördraineringar och avloppsrör inne i värmecentralen mot öster. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 17. Kanaler för rördragningar och avloppsrör inne i värmecentralen mot väster. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 18. Sedan tidigare sänkt tak i utrymmet samt äldre, rosatonad väggfärg. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 19. Den nya värmecentralen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 20. Ny radiator i norra korsarmen som ej var projekterad. Foto: Helén Sjökvist.

Åtgärder kyrkorummet

Golv

Trägolvet togs delvis upp inne i kyrkorummet. Under golvet låg de troligen ursprungliga bjälkarna direkt mot marken men var trots detta i ett gott skick. Några förstärkningar gjordes av bjälkarna där skador fanns. Golvet består av bräder i breda bredder, utan spont, spikade uppifrån.

Golvet sågades upp under fjärde och femte bänkraden räknat från tvärgången i öster. Sågningen utfördes med en tunn klinga, och bräderna plockades upp i ett parti tvärs över kyrkan samt utmed norra och södra väggen fram till de nya radiatorerna. För att rymma värme- och vattenledningsrör grävdes en 60–70 cm djup ränna, där en ny kanal göts under golvet mellan norra och södra korsarmen. En stor mängd fyllnadsmassor av skärvsten låg enligt uppgift under kyrkan. Vid återläggningen av bräderna skruvades dessa istället för att som tidigare spikas. Detta för att göra det

möjligt att demontera bräderna då ytterligare installationer skall göras i kommande etapper av arbetet.

I gångarna låg det sexkantiga teglet med cementfogar. Teglet var sedan tidigare lagt på en cirka 7 cm tjock kaka av bruk och därunder jord och sten. Golvet plockades upp i samma stråk. Några enstaka tegelstenar skadades vid upplockandet och ersattes med motsvarande tegel från ett förråd av tegel. Vid återläggandet göts ett lock över den nya värmekanal som löper under gången, och därefter återlades teglet i kalkbruk klass E för att underlätta framtida upplockning. Fogarna avviker något i kulör från omkringliggande cementfogar men detta döljs mestadels av mattan. Möjligen kan man tänka sig att färga in fogarna något i framtiden.

Figur 21. Borttagning av massor för att göra en kanal. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 22. Borttagning av massor för att göra en kanal. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 23. Golvet i kyrkan är lagt utan spont. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 24. Rödrågning och upptagning av golv utmed norra långhusväggen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 25. Sedan tidigare delvis genomsågad golvhjälke. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 26. Golvhjälkarna var i huvudsak friska. Foto: Svenske Klimatstyrning.

Figur 27. Fram till bänkraderna skall det sågade spåret fyllas med en blandning av trälim och sågspån som sparats vid sågningen. I nederkant av bilden syns skillnaden mellan det fyllda spåret och det ofyllda. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 28. Återlagt golv. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 29. Återläggning av det upptagna tegelgolvet. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 30. Återläggning av det upptagna tegelgolvet. Foto: Helén Sjökvist.

Nya installationer

Nya radiatorer och konvektorer har tillkommit i kyrkan. I själva kyrkorummet har de äldre, små elradiatorerna på norra och södra väggen i långhusets västra parti ersatts med betydligt större vattenburna radiatorer, en på vardera väggen. På läktarna har ytterligare konvektorer med fläktar tillkommit för att snabbt kunna höja värmen i kyrkan. Dessa skall slås av under förrättningar för att inte verka störande. Fyra nya givare har placerats i kyrkan. En vid predikstolen, en på läktarunderbyggnaden i väster, en i sakristian samt en i södra korsarmen.

Övrigt

Manöverpulpeten stod tidigare i kyrkans nordvästra hörn. Denna var emellertid inte optimalt placerad ur arbetssynpunkt då ljudet återgavs dåligt. Istället flyttades manöverpulpeten fram till en plats i södra delen av långhuset.

Figur 31. Södra sidan före arbetets påbörjande. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 32. Norra sidan med de äldre radiatorerna för direktverkande elvärme. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 33. Ny radiator på norra väggen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 34. Ny radiator på södra väggen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 35. Norra läktaren med äldre radiatorer för direktverkande el. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 36. Södra läktaren med äldre radiatorer för direktverkande el. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 37. Norra läktaren med nya radiatorer och flätkonvektorer. Kopparrören skall målas in i bakgrundskulör. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 38. Norra läktaren med nya rördragningar för vattenburen värme. Kopparrören skall målas in i bakgrundskulör. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 39. Södra läktaren med nya radiatorer och flätkonvektorer. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 40. Tidigare placering av manöverpulpit. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 41. Ny plats för manöverpulpit. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 42. Manöverpulpiten placerad på ny plats. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 43. En av de fyra givarna är placerad intill predikstolen mot den norra korsarmen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 44. De äldre radiatorerna har demonterats. De fläckar som finns efter dessa åtgärdas i samband med kommande interiör renovering. Foto: Helén Sjökvist.

Åtgärder södra korsarmen

Rör för fjärrvärmens har dragits fram till toaletten i den södra läktarunderbyggnaden samt upp till läktaren via taket i utrymmet utanför pentryt. I samband med den planerade inre renoveringen bör rören kläs in.

Figur 45. Rördragning i tak i utrymmet utanför pentryt bör byggas in på sikt. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 46. Rördragning på toalett. Foto: Helén Sjökvist.

Övrig dokumentation

Under läktartrappan togs golvet upp i ett mindre parti. I samband med detta återfanns murade tegelkanaler från den äldre kaminuppvärmningen (se figur 14 samt historik på s. 5). Kanalerna var avsedda att leda ut rök till skorstenarna. Av systemet återstår också järnluckor i golvet inne i kyrkorummet.

Utvärdering

I det första skedet var det tänkt att den nya värmecentralen skulle placeras i den södra korsarmen. Placeringen i den norra korsarmen berörde dock utrymmen som var mindre intensivt utnyttjade och var därmed mer praktisk. Ur kulturhistorisk synvinkel berörde den inte heller mer känsliga miljöer.

Figur 47. Skinnskattebergs kyrka är uppförd i en typisk nygotisk stil. Foto: Helén Sjökvist.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Skinnskattebergs församlings arkiv Skinnskattebergs kyrka, N I 2, Visitationsprotokoll. 1869. Excerpt av Rolf Hammarskiöld 2005.

Lantmäterimyndigheten akt: 19-ski-174.

Lantmäteristyrelsens arkiv akt T54-42:1.

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf. 2005. Karakterisering av Skinnskattebergs kyrka. Västerås stift.

Litteratur

Ek, I. 1997. Skinnskattebergs kyrka. (Broschyr)

Grau, O. 1754. Beskrifning öfver Wästmanland med sina städer, häradar och socknar. Utg. Av: Västmanlands Allehanda. Nytryck 1904. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	11139
Länsstyrelsen dnr:	433-11837-08
Fastighetsbeteckning:	Prästgården 1:149
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Skinnskatteberg
Beställare	Svenska kyrkan i Skinnskatteberg
Projektledning och handlingar:	Svensk klimatstyrning AB
Entreprenör bygg:	BMAB, Köping
Entreprenör el och styr:	Surahammars elaffär AB
Underentreprenör el och styr:	BM control AB, Enköping
Entreprenör mark:	Bergslagens maskinentreprenad AB, Kolsva
Entreprenör rörinstallationer	Västerås rörtjänst
Antikvarisk medverkan:	Helén Sjökvist Stiftelsen Kulturmiljövård Stora gatan 41 722 12 Västerås

